

PAVOL PETRUS

MENŠÍKOVE LITERÁRNOKRITICKÉ PRIEZORY DO SLOVENSKEJ LITERATÚRY KONCOM 19. A V PRVÝCH DECÉNIACH 20. STOROČIA

Abstrakt

Studie se zabývá dílem českého literárního historika Jana Menšíka (1886–1949) a jeho vztahem k slovenské literatuře. Menšík jako žák J. Vlčka patřil k pozitivistické generaci a po roce 1918 se soustředil na slovenskou literaturu v období 1880–1920. Jeho historický přehled *Črty zo slovenskej literatúry* (1920) synteticky zmapovaly tvorbu P. O. Hviezdoslava, S. H. Vajanského a M. Kukučína. Na rozdíl od přehledu Š. Krčméryho *Prehľad dejín slovenskej literatúry a vzdelanosti* (1920) Menšík více přihlíží k českým souvislostem, nevyhýbá se estetickému hodnocení. Zásluha J. Menšíka je také v literární didaktice, v koncipování slovenských čítanek a Slovenské poetiky (1921, společně s P. Bujnákem).

Abstract

The paper deals with the works of Jan Menšík (1886–1949), the Czech literary historian, focusing on his relation to Slovak literature. As a disciple of J. Vlček, Menšík belonged to the positivist generation and after 1918 he concentrated on the Slovak literature between 1880 and 1920. His historical survey *Črty zo slovenskej literatúry* [Sketches of Slovak Literature] (1920) offered a synthetic overview of the works by P. O. Hviezdoslav, S. H. Vajanský and M. Kukučín. In contrast to S. Krčméry's *Prehľad dejín slovenskej literatúry a vzdelanosti* [A Historical Outline of Slovak Literature and Civilisation] (1920), Menšík is more inclined to consider the Czech context and does not avoid aesthetic evaluation. J. Menšík also takes credit for his contribution to the methodology of teaching literature, as he compiled Slovak primary readers and Slovak poetics (1921, in collaboration with P. Bujnák).

Klíčová slova

Jan Menšík ■ slovenská literatúra ■ dejiny a didaktika slovenskej literatúry ■ česko-slovenské vzťahy

Key words

Jan Menšík ■ Slovak literature ■ the history of Slovak literature ■ the methodology of teaching Slovak literature ■ Czech-Slovak relations.

Ján Menšík nebol literárnym kritikom ex professo. Ku kritickým úvahám sa dostával z potrieb a podnetov pedagogickej praxe, v slovenskom kontexte z prelomu 19. a 20. storočia túto aktivitu vyprovokovala situácia v súčasnej literárnej tvorbe a kritike. Dynamické dianie v literárnom procese s interferenciou tvorivých metód i estetických koncepcií (postromantizmus, realizmus, naturalizmus, symbolizmus, predznamenania expresionizmu), generačné rozpory a málo výraznejších kritických osobností (S. H. Vajanský, B. Pavlů, F. Votruba, P. Bujnák, Š. Krčméry) i sporadické exkurzy českej kritiky a v jej spektre i Menšíkove prieniky do axiologických variet súčasnej tvorby. Skúsenosti českej literatúry a kritiky mediálne obohacovalo Menšíkove interpretačné prístupy k textom jednotlivých autorov i celému korpusu autorov daného obdobia. To zároveň kvalifikovalo jeho vystúpenia so skrytejším či viditeľnejším timbre progresívnosti, hodnotovej precíznosti, individuálnej osobitosti, výraznejšej, či problematickej originálnosti. Takéto uchopenie textu najviac v multikontextovom vide (česko-slovenskom, slovanskom, svetovom), pravda viac v podnetnom náznaku než v komplexnejšej rozpracovanosti, zostáva aktuálne dodnes. Sporadicky sa sice jeho konkretizácia, jednotlivé pozorovania i výsledky objavujú u autorov monografických prác (Július Noge, Oskár Čepan, Ivan Kusý), v treťom, štvrtom a piatom zväzku akademických *Dejín slovenskej literatúry* (Bratislava 1965, 1975 a 1984) sa ešte spomenie v pozitívnom zmysle, no v *Dejínach slovenskej literárnej kritiky* (Bratislava 1991) autor Rudolf Chmel sa o jeho kritickej činnosti už nezmieňuje.

Biografia spríznačňuje jeho tvorivé záujmy. Jan Menšík (1886–1949) pôsobil v predprevratom období ako gymnaziálny profesor v Prahe (1907–1910), v Mladej Boleslavi (1910–1914) a znova v Prahe (1914–1941) ako hlavný odborový radca Ministerstva školstva a zároveň v rokoch 1934–1938 ako lektor slovenčiny na Karlovej univerzite. Vedúcim odboru pre rozvoj školstva na Slovensku bol J. Vlček a spolu s Menšíkom vytvárali základy učebnicového fondu pre slovenské stredné školy. Pravda, J. Menšík sa spočiatku sústreďoval na problematiku českej literatúry, ako to dosvedčuje monografická štúdia *Jihočeské problémy v díle Antonína Sovy* (Tábor 1911), Menšíkove hodnotenia českej, najmä Šimáčkovej prózy v slovenskej revue *Průdy* z roku 1913¹, *Rukověť dějin české literatury* (Praha 1913). Už kritický portrét spisovateľovho diela prezentoval Menšíka ako vnímavého interpreta, s fundovanou teoretickou prípravou, s rešpektovaním a identifikovaním Šimáčkovho originálneho chápania a tvarovania životných realít, a to na pozadí medziliterárneho kontextu s vrstvením estetického pozadia realizmu a naturalizmu.

¹ Jan Menšík: Matěj Anastazia Šimáček. Pohrobní vzpomínka (1860–1913), *Průdy* IV, 1913, č. 9, s. 362–365. Nové české drama ze života slovenského. *Průdy* IV, 1913, č. 3, s. 105–106.

V *Rukověti dějin české literatury*² sa objavili i stručné analýzy tvorby slovenských spisovateľov z prelomu storočí dotvárajúce povlčkovský obraz (literárne dianie po Vlčkových *Dejinách literatury slovenskej* z r. 1890) súdobej literárnej tvorby. V *Prúdoch* (1913) *Rukověť* zoširoka recenzoval P. Bujnák (P B-k) vyzdvihujúc jej veľký význam pre slovenský kultúrny život a najmä pre jej dotyky s českým a európskym literárnym myslením a tvorbou: „Rukověť táto má pre nás veľkú hodnotu, nielen preto, že spomína akokoľvek nakrátko našich významných ľudí, ale i preto zvlášte, že nás dôkladne oboznamuje s novými myšlienkovými prúdmi v literatúre českej, že nám môže poslúžiť za vodítko v tom myšlienkovom labyrinte, aký sa ukázal v novej českej spisbe následkom kultúrneho zmohtnutenia a rozprúdenia národa“ (27). Má i niektoré kritické výhrady naznačujúce možnosti dotvárania tohto Menšíkovho textu: „Vajanský, Hviezdoslav, Kukučín, Krasko uvedení sú ako najhlavnejší reprezentanti ducha slovenského v prítomnosti, popri nich však spomenutí sú dl'a zásluhy aj všetci ostatní. Kde tu by sa dalo niečo i vytýkať, napr. by sa bolo žiadalo Tajovského ako dramatika vyzdvihnúť i Janko Jesenský zvlášť ako novelista by zasluhoval ocenenie. Ale žiadať to nemôžeme takto, keď doma si máločo zhodnocujeme. V prehľade vedeckej literatury nedostalo sa miesta našim, bárs Škultéty, Rizner, Botto, Kmeť, Holuby etc. boli by zaslúžili upomenutia“ (27).

Redakcia *Prúdoch* zareagovala na Bujnákovu kritické výhrady bezprostredne pri jeho stati: „Ťažko stavať voči školskej učebnici požiadavok takých drobností, ak má byť zachovaná úmernosť medzi významom obširného materiálu a výberom pre školskú knihu. Ozajstných učencov – odborníkov máme vlastne len troch – Vlčka, Kvačalu, Czambela, z ktorých ako vzor prózy náukovej po stránke štýlovej, metodickej a myšlienkovvej – a to je účelom učebnice – môže mať v knihe miesto iba Vlček. Ak by tú zásadu kniha prekročila pri autoroch slovenských a znížila merítko, nemohla by urobiť ináč pri českej, tým menej, že z veľkého počtu českých prvotriednych predstaviteľov spisby predsa ešte niektorí vystali, kým zo slovenských sú tu (až na Šoltésovú) zastúpení všetci“ (27).

Bujnák na zvažujúcu poznámku redakcie nereagoval, zato komentoval J. Máchalovu *Čítanku pro vyšší třídy škol středních*, díl IV (Praha 1913) priaznivo, súhlasil s hodnotovými kritériami selektívneho princípu, no v sekundárnych textoch metatextovej proveniencie vadila mu absencia biobibliografických poznámok, ktoré čiastočne postrádal aj v *Rukověti*.

P. Bujnák, ktorý sa zblížil s J. Menšíkom počas svojho pôsobenia v Prahe³ a spolu roku 1921 vydali *Slovenskú poetiku*, si pozorne všimnal Menšíkove lite-

2 Jan Menšík: *Rukověť dějin české literatury IV. Doba nejnovější a úvod do poetiky*. Nakl. Buršík a Kohout, Praha 1913, s. 154.

3 O pôsobení P. Bujnáka v Prahe pozri v štúdií Valéra Peťku: Pavel Bujnák. In: *Litteraria* 17, 1974, O kritike, s. 132–133.

rárnokritické reflexie o tvorbe slovenských autorov daného obdobia a sám sa k nej vyjadroval v časopisoch mladej generácie, najmä v *Prúdoch* a *Slovenskom obzore* (O najnovšej našej poetickej literatúre, *Slovenský obzor* II, 1907, č. 5, s. 259–269; Realizmus a mladá slovenská spisba, *Prúdy* IV; 1912–1913, č. 2, s. 50–55). I keď Menšík a Bujnák sa v hodnotovoprocесnej verifikácii blížili, predsa boli medzi nimi značné rozdielnosti. Menšík aj vzhľadom na funkčné zacielenie textov v didaktickej komunikácii musel zvažovať psychologické aspekty recipujúceho procesu, P. Bujnák na pozadí axiologického spektra v európskych literatúrach transformačne v neprimeranej konfrontácii tvorivé aspirácie slovenských autorov nedoceňoval. J. Menšík, na ktorého tvorivú aktivitu sa postupne zabúdalo, alebo sa pripomínala iba sporadicky, sa dokázal orientovať v hodnotovom poli slovenskej tvorby a v dotyku s európskou literatúrou postihovať národné i individuálne špecifiká i žánrovo-poetologickú identickosť. P. Bujnák bol typom kritika iného usposobenia, naznačil to už Alexander Matuska v konfrontácii so Š. Krčmérym: „Dalo by sa očakávať, že so súčasníkom Bujnákom bude mať Krčméry viacej spojov a dotykov ako s predchodcami. Bujnák je estetik vzdelaný, medzi jeho prameňmi sú Guyau, Taine, Faguet a u Krčméryho aj Croce a Bergson. Pravda je však opak. Bujnák je kritik bez štýlu, so vzdelaním, no bez odhadu, poučený teoretik, no ťažkopádny a zmätený v konkrétnej aplikácii, dogmatik a pedant, ktorý ustavične smerovo zaraďuje a prihradkuje, amúzičský typ, bez umeleckého čutia“.⁴ Jedno je však isté, Bujnák na prelome 19. a 20. storočia bol jediný literárny kritik, ktorý popri S. H. Vajanskom zo starších a Š. Krčmérym a F. Votrubovi z mladšej generácie kriticky pravidelne komentoval súčasné tvorivé snahy, a to v martinskej i hlasistickej tlači. Jeho úprimný zápas o skvalitnenie tvorby, najmä autorov mladej generácie, bol úprimný, jeho kritické invetívy zámerné, no jeho hodnotové kritériá neraz pochybené (pri Jesenského a Timraviných prózach, Kraskovej lyrike, Tajovského drámach), čo problematizovalo ich podstatu.

Po prvej svetovej vojne v novoutvorenej Československej republike sa mohol kultúrny život, vedecká a umelecká tvorba, inštitúcie, školstvo rozvíjať slobodne. V oblasti literárnej vedy sa čoskoro objavili dva monograficky koncipované syntetické náčrty, a to Krčméryho *Prehľad dejín slovenskej literatúry a vzdelanosti* (Martin 1920) a Menšíkove *Črty zo slovenskej literatúry*⁵ (1920) predstavujúce akýsi epilóg k Vlčkovým *Dejinám literatúry slovenskej*. V Dosllove vydavateľ uvádza, že ide o rozšírenú stať autora, ktorá vyšla pôvodne v českom časopise *Zvěstování* redigovanom Karolinou Světlou, odkiaľ ju do *Živeny* (X, 1919–1920, č. 11–12) prevzala Elena Maróthy-Šoltésová a nakoniec

⁴ Alexander Matuska: Krčméry kritik. Domáce a európske súvislosti. In: *Litteraria* 17, Bratislava 1974, s. 88–131, citát zo s. 100.

⁵ Jan Menšík: *Črty zo slovenskej literatúry*. Tatran, Turč. Sv. Martin 1920, s. 114.

rozšírená o Hviezdoslavov portrét vyšla vo vydavateľstve Tatran roku 1920. Ak Krčméryho *Prehľad dejín slovenskej literatúry a vzdelanosti* akceptoval i literárnohistorický aspekt, pravda v stručnom a medzerovitom uchopení (kapitola: 1. Vek pohanský a starokresťanský /do roku 900/, 2. Vek feudalizmu, katolicizmu a protestantizmu /1000–1780/, 3. Vek osvety a slovanskej myšlienky /1780–1844/, 4. Bernolákova škola /1787–1851/, 5. Vek slovenskej myšlienky /1844–1880/, 6. Pokračovanie v najnovšej dobe /od 1880 dodnes/, tak J. Menšík sa vo svojej literárnokritickej syntéze sa sústredil na najnovšiu literárnu tvorbu z roku 1880–1920, pričom jeho vnímavé interpretácie sa dotýkali v troch kapitolách tvorby postromantickej, realistickej a marginálne i postrealistickej proveniencie ako ju reprezentovali vedúce osobnosti S. H. Vajanský, P. O. Hviezdoslav, M. Kukučín a ich nasledovnícke autorské zázemie. Obidve štúdie sa vzájomne dopĺňali, rezonovali súzvučným esteticko-axiologickým prístupom, no boli medzi nimi aj určité odlišnosti. Výrazne sa to prejavilo napr. v kontextuálnych dimenziách oboch textov, u Menšíka sa často – i keď iba v podnetnom náznaku – uvádzajú české literárne súvislosti u Krčméryho zriedka, alebo absentujú vôbec, v interpretačných komplexoch tvorby jednotlivých autorov sú Menšíkove analýzy dôkladnejšie, prehĺbenejšie, ucelenejšie, Krčméryho v maximálnych skratkách torzovitejšie, tvarovej inštrumentácie sa dotýka zriedkavo alebo absentuje celkom. Menšík pri racionálnom podchode akceptuje textovú i percepčnú emóciu, čo síce nepostráda ani Krčméryho prístup a súvaha, ale v minimálnejšej miere. No na druhej strane Krčméryho zvažovanie je vnímavejšie voči rozvíjajúcim či rodiacim sa snahám v modernom slovenskom umení v prvých decéniách 20. storočia. Krčméry interpretačne alebo registračne zaznamenáva tvorbu Ivana Krasku, Vladimíra Roya, Martina Rázusa, Janka Jesenského, Jána Hrušovského, E. B. Lukáča, T. J. Gašpara, z kritikov Bohdana Pavlú, Františka Votrubu, J. Slávika-Neresnického, Jána Lajčiaka, v interartistnom vide výtvarníkov Jozefa Hanulu, Petra Kerna, Jaroslava Augustu, Ivana Žabotu, Gustáva Mallého, Milana Mitrovského, Karola Lehotského, z hudobníkov Milana Licharda, Mikuláša Schneidera Trnavského. Údaje tohto typu mala obsahovať 4. kapitola Menšíkovej knižnej štúdie, no ako uvádza vydavateľ Fedor Jesenský v Doslove, vystala „pre naliehavé práce s knihami pre slovenské školy“ i preto, že autor nemal „potrebného materiálu po ruke“ (100), no dotkol sa ich neskôršie vo svojich literárnych rukovediach k *Čítankám pre stredné školy*. Komplementárnosť oboch knižných štúdií je však evidentná.

J. Menšík sa na spracovanie svojho literárnokritickeho syntetického náčrtu dôkladne pripravoval. Dosvedčuje to aj vydavateľ: „Autor týchto čít pilne študoval práce slovenských básnikov a spisovateľov, teda na základe vlastných štúdií podáva svoje posudky o nich. O životopisné a potrebné obracal sa rovno k spisovateľom a citujúc hodne z ich odpovedí, dáva vo svojej práci o nich prehovoríť aj im“ (99). Túto črtu heuristického výskumu z konkretizačno-re-

cepečného stanoviska považuje v podstate za pozitívum, no zároveň sa nazdáva, že explikačnú tóninu zosubjektívňuje a má výhrady i k Menšíkovmu hodnotiacemu stanovisku voči starým i novým tvorivo-estetickým modalitám, narážajúc na interpretácie axiologických disproporcií medzi martinskou a hlasisticko-prúdistickou literárnou kritikou.

Okrem toho sa J. Menšík v predpríprave k štúdiu venoval v českom knižnom vydaní interpretáciám próz M. Kukučina a B. S. Timravy,⁶ tieto do svojej publikácie začlenil, čo v rozsiahlejšom portréte u Timravy dalo P. Bujnákovi príležitosť ku kritickým invektívam voči autorkinej tvorbe. Kritik síce priaznivo ocenil Menšíkove *Črty zo slovenskej literatúry*: „Je ono bezprostredným pokračovaním Vlčkových *Dejín literatúry slovenskej*, ktorá končila práve menami Vajanského, Hviezdoslava a Kukučina. V našej reči o literárnych školách týchto troch vodcovských duchov takrečeno nebolo ešte nijakého rozjímania, ba o mnohých jednotlivcoch tu vôbec prvý raz čítame aspoň stručné ocenenie a hodnotenie“, no v prípade B. S. Timravy jeho kritické súdy sa nevyhli istej jednostrannosti až zaujatosti. Pociťovala ju aj autorka a vysvetľovala si to ako „odplatu“ za novelu *Skúsenosť*, v ktorej v ironicko-sebaironickom nadhľade zobrazila v univerzálnej synekdoche dolnokubínsku slovenskú spoločnosť a v jej rámci i príslušníkov Bujnákovskej rodiny. Bujnák odmietol kritické „nahodnotenie“ Timravy ako spisovateľky i celého jej diela. „V našich očiach je Timrava síce plodnou spisovateľkou, ale nie ‚umelkyňou‘, v konfrontácii s Menšíkom zdôrazňuje, že ‚v jej spisoch niet umenia‘, že má ‚najhorší sluh‘, že ‚niet u Timravy umeleckej koncepcie len chladné kopírovanie života od črty k črte‘, že ‚pri čítaní spisov Timravíných, chladných kópií a fotografií života, básnikom a umelcom musí byť sám čitateľ, musí sám vymyslieť umenie do jej spisov. Lebo Timrava nezažila, umelecky nestroviť toho, čo opisuje.“⁷ Na Bujnákov ostrý polemický útok zareagovala Elena Maróthy-Šoltésová v týchž *Národných novinách* (1920, č. 208). Bujnákovi vytyka „nepochopiteľnú jednostrannosť“, odmieta tvrdenie, že „Timrava nieje umelkyňou“, lebo v takomto prípade „nech platí, že nieje umelcom ani jediný realistický spisovateľ“, porovnáva ju s Kukučínom a poznamenáva, že „jej osoby sú vnútorne ucelenejšie a navonok vypuklejšie než u Kukučina“, len „Kukučínovského dominujúceho humoru nemá, ani jeho bystrého slohu s rýdzo ľudovými zvratmi“, ale „jej osoby z ľudu vždy hovoria tak, ako proste tvoria sa ich myšlienky, nikdy neurážajú

6 J. Menšík: Kukučín v Praze. Zpráva Státního českého reálního gymnasia na Křemencově ulici v Praze 1919, s. 3–27, Martin Kukučín. *Časopis Národního musea* 1929, s. 74–91. Menšíkovo knižné vydanie Timravíných próz (Príde čas, U Kanátov, Ťapákovci) pod názvom *Dedinské povesti* vyšlo roku 1920 v Prahe a jeho úvodná štúdia bola v tom čase najrozsiahlejšou a najkomplexnejšou analýzou autorkinho originálneho diela.

7 Uvádzané Bujnákovce kritické výhrady sú z jeho stati Kultúrny život uverejnenej v *Národných novinách* 51, 1920, č. 201.

tam falošné tóny vumelkovaného pseudoľudového spôsobu“. Odmietala ako nepochopenie umeleckej osobitosti Timravinej prózy uvádzanie ich recepcnej nezaujímavosti, lebo „keď diela, ktoré nie sú ani fantastické, ani senzačné, ani nelahodia sladkým citom, ani nedráždia náruživosti, tak mocne pútajú, je isté, že musí byť v nich niečo cenného..., a to musí byť práve umenie v niektorom svojom tvare“ a tiež za pomýlený považuje názor o „fotografičnosti“ jej prózy, pretože jej epické postavy „sú opravdivými ľuďmi nielen navonok“, ale „zo všetkých celí a svojí“, pravda, autorka ich ukazuje „zo svojho umeleckého hľadiska“. Súhlasí s Menšíkovým hodnotením a interpretáciou. „J. Menšík ju pochopil, keď hovorí o nej, že jej kresby sú nahorklé, prísne a vážne a vzbudzujú svojou technikou neraz dojem hrubých drevorytov, ktorých cena a vážnosť sa zvyšuje oddialením od oka, ale má ona popri tom i svoje umelecké jemnosti, ktoré lahodia vkusu i keď si ich myseľ nevšíma pre ich ukrytosť. Ukrytý je i jej nehlasný humor, i tá jej jemná ironia, ktorú Menšík dobre vycítil“.⁸ Odmietala i Bujnákové spomenuté myšlienky o Timraviniých dielach ako fotografiách života, a to samé akcentuje i spisovateľka v liste Šoltésovej z 1. októbra 1920: „Tak tedy nič, ale nič dobrého v mojich prácach. A to vytýkanie, že fotografujem – spomína i Krč.⁹ Nevedia nič lepšie vynajst' proti mne? Zadívil ma i ten hnev, akým je písaná kritika. Ja som nikdy nevidela P. B. – ale ak je on z tých kubínskych B., tak sa hádam má za čo hnevať.“ A záver: „Nuž ale ja sa už nenaučím inak písať, je k tomu pozde – ani nechcem. Pôjdem len svou cestou ďalej, ak budem mať ešte k tomu vôľu“. A Timrava obodrovaná J. Menšíkom a najmä E. M. Šoltésovou pokračovala predsa len v tvorbe ďalej (prózy *Skon Paľa Ročku, Všetko za národ, Dve doby, Záplava* – divadelné hry).

Bujnáková kritika provokovala diskusiu (nerozvinula sa) v čase procesného diania signovaného súvrstvím postrealistickej proveniencie (naturalizmus, symbolizmus, expresionizmus), a tak vo svojej singularnej uzavretosti postrádala akékoľvek gesto univerzálnej otvorenosti a podnetovosti.

Roku 1920 vyšla v Prahe Menšíkova *Čítanka pre ôsmu triedu slovenských stredných škôl* a roku 1922 *Literárna rukoväť k Čítanke pre najvyššie triedy stredných škôl*. Toho istého roku vydal ešte *Literárnu rukoväť k Čítanke pre šiestu triedu slovenských stredných škôl*. Menšíkove *Čítanky* obsahovali regulatívne ucelený materiál z českej i slovenskej literatúry, a najmä zo slovenskej literárnej tvorby, čím pri absencii slovenských stredných škôl zakázaných vládnucimi maďarskými kruhmi v Uhorsku v poprevratových podmienkach

⁸ Bujnákové jednostranne a zaujato koncipované kritické výhrady bod za bodom vyvracala E. M. Šoltésová v uváženej odpovedi v týchže *Národných novinách* (51, 1920, č. 208).

⁹ Tj. Štefan Krčméry, ktorý v *Prehľade dejín slovenskej literatúry a vzdelanosti* v súvislosti s „panskými“ novelami poznamenáva, že v nich „usilovala sa spisovateľsky fotografovať všeobecne známe osoby“ (110–111). Krčméry neskôr svoje stanovisko skorigoval a ospravedlnil sa v jednom zo svojich listov i autorke.

suplovali antológie najnovšej literatúry, orientujúc tak mládež i čitateľstvo vôbec v novoutvárajúcom sa percipientskom kultúrnom priestore. Pripojené *Literárne rukoväte* na súdobej literárnoteoretickej úrovni, v axiologickej rovine diferencovane s dôrazom na originalitu a jedinečnosť autorských výpovedí v kontextových reláciách užších československých, náznakové i širších európskych. Menšíkove učebnice presahovali príznakovú prevalenciu v zameraní na didaktickú komunikáciu smerom k analyticko-syntetickým literárnokritickým konkretizáciám a ako také rezonovali v širšom kultúrnoospoločenskom pôsobení. Boli to zároveň učebnice, ktoré v najširšej miere sprostredkúvali vedomosti o súdobej českej literatúre, čo motivačne súviselo s historickými potrebami času (neznalosť českej literatúry na Slovensku za Uhorska, vznik spoločného štátu Československej republiky).

V *Literárnej rukoväti k Čítanke pre najvyššie triedy stredných škôl* v časti Mladé Slovensko doplnil doterajšie interpretácie o hodnotenie autorov modernej slovesnej tvorby (Krasko, Gall, Jesenský, Roy, Rázus, Krčméry, Gregorová). Jeho kritické návrhy predchádzala Votrubova štúdiá Z novej literatúry publikovaná v *Sborníku slovenskej mládeže* (1909). Menšík považuje Krasku za „mystického symbolistu“, ktorý „miluje impresionizmus, neurčitost' symbolov, pod rúškom prírodných obrazov dávajúcich tušiť tesknú náladu vlastnej duše“, vyzdvihuje jeho „voľný verš, novú metaforu a nový rytmus daktylov“, naznačuje jeho súsladie s českou poéziou (Sova, Brezina, Bezruč) i hudobnosť jeho figuratívneho poetologického inštrumentária, u Ivana Gallu „clivosť impresie, melanchóliu v zádume“ nad „rozpoltenosťou vedomia moderného človeka“, tvarovú, najmä strofickú moduláciu, v súvislosti s Royovou lyrikou zo zbierok *Rosou a trním* a *Keď miznú hmly* tragizujúci pocit z existencionálnych otázok ľudského bytia a náznaky súvisu s dekadenciou, Rázusova poézia mu je baladicky ladená sociálnym i protivojnovým utrpením a protestom, Krčméryho lyrika je identifikovateľná médiom gesta národnooslobodzovacieho zápasu, u Jesenského vyzdvihuje emotívne sugescie jeho ľúbostnej lyriky, nedoceňuje jej kriticko-ironický tón a len in margine spomína jeho protivojnovo vyhrotené verše z čias legionárskeho pobytu v Rusku. Vcelku Menšíkovo hodnotenie bezprostrednej povojnovej situácie bolo mimoriadne aktuálne v didaktickom, ale aj v kultúrnom recepčnom zameraní.

Literárnokritická činnosť vrátane verzie s didaktickým zameraním sa aktivovala ešte koncom dvadsiatych rokov. Dosvedčujú to jeho *Literárne rukoväte k Čítanke pre siedmu triedu slovenských stredných škôl* (Praha 1924), k *Čítanke pre šiestu triedu slovenských stredných škôl* (Praha 1929), k *Čítanke pro nejvyšší třídy středních škol českých* (Praha 1930), jeho výberová antológia modernej slovenskej poézie *Nová poezie slovenská* (1930), Krasko, Jesenský, Roy, Rázus, Lukáč, Smrek (s úvodnou štúdiou, poznámkami a slovníčkom) i *Úvod do poetiky* a esejisticky ladený náčrt poézie mladého moravského bás-

nika Petra Kříčku. Väčšina z nich sa stretla s recenzným ohlasom v slovenskej tlači.¹⁰ Menšíkove didakticky funkčne kreované texty signované v estetickom i procesnom kontexte esteticko-kritickým prienikom výstižne charakterizoval Š. Krčméry: „Autor vychodí z veľkých európejských prúdov filozofických a literárnych a dáva sa im odzrkadľovať v literárnych zjavoch českých a slovenských, pričom píše vždy stručne a jasne. I v otázke vzniku spisovného jazyka slovenského má slovo rozumnejšie, než na aké sme zvyklí z rozličných doterajších učebných kníh a príručiek.“¹¹ Súhlasne prijíma i axiologickú paletu v encyklopedicky kreovanom obraze autorov v „prívesku knihy“.

J. Menšík sa i osobne zblížil s niektorými slovenskými autormi. Je príznačný napr. jeho zainteresovaný vzťah vcelku k povahovo uzavretej B. S. Timrave (vydanie knižného debutu v Prahe, vyriešenie jej sociálneho zabezpečenia v dôchodku, osobná návšteva a celoživotná korešpondencia¹²) u ktorej si získal dôveru, ako to dosvedčuje zo súčasníkov Andrej Mráz v stati Aká bola Timrava pri osobnom styku a v korešpondencii¹³: „Závidel som napr. záslužnému propagátorovi jej diela, že jemu sa o svojej tvorbe viac zdôverovala. To hádam i preto, že Menšík bol pražský človek, vysoký úradník a zaujímal sa o jej práce hneď v prvých poprevratových rokoch“ i sama autorka dotvrdzuje svoj vzťah v listoch E. M. Šoltésovej¹⁴, pretože jej listy J. Menšíkovi z medzivojnového obdobia sa nám nepodarilo nájsť, no nie je vylúčené, že sa zničili.

Hodne neskôr v tridsiatych rokoch pri Jégého sedemdesiatke zamyslel sa J. Menšík v jubilejnom článku Dr. Ladislav Nádaši-Jégé (*Elán* VI, 1935–1936, č. 5, s. 3–4) nad osobitosťou jeho umeleckej metódy a koncepcie, i špecifikou jeho diela v dotyku so svetovou literatúrou a nad jeho začlenením v procesnom

10 P. Bujnák: Jan Menšík: Rukověť dějin české literatury IV. Doba nejnovější a úvod do poetiky. Praha 1913. *Průdy* V, nov. 1913, č. 1, s. 26; J. Menšík: Příspěvek k vývoji českého románu studentského. *Průdy* IV, 1913, č. 4, s. 153; Nové české drama ze života slovenského. *Průdy* IV, 1913, č. 3, s. 105–106, K (Krčméry); Literárna Rukoväť k Čítanke pre šiestu triedu slovenských stredných škôl... Napísal dr. Jan Menšík, *Slovenské pohľady* 45, 1929, s. 387–8, J. V. Ormis (J.s): Literární rukověť pro nejvyšší třídy středních škol českých... Praha 1930, rec. v *Slov. pohľadoch* 46, 1930, s. 832; Dr. J. Menšík: Úvod do poetiky. Praha 1930, rec. *Slov. pohľady* 46, 1930, s. 332; Jan Menšík: Petr Kříčka, Šípový keř... *Slov. pohľady* 40, 1924, s. 550–552; K: Literárna rukoväť k Čítanke pre siedmu triedu slovenských stredných škôl. Napísal Jan Menšík, v Prahe 1927, rec. *Slov. pohľady* 40, 1924, s. 318–319.

11 Štefan Krčméry zrejme naráža na tých autorov, ktorí preferovali koncepciu jedného československého národa.

12 Dosvedčuje to mnou pripravená publikácia *Listy Boženy Slančíkovéj Timravy*. Filozofická fakulta UPJŠ Prešov, 1994. V epistolárnych textoch absentujú vzájomné listy slovenskej autorky s J. Menšíkom z medzivojnového obdobia, ktoré sa nám zatiaľ nepodarilo objaviť.

13 Štúdiá vyšla v zborníku *Timrava v kritike a spomienkach*. Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry (SVKL), Bratislava 1954, s. 109–116.

14 Pozri: *Korešpondencia Timravy a Šoltésovej*. Pripravil dr. I. Kusý. Nakladateľstvo Slovenskej akadémie vied a umení, Bratislava 1952, s. 228.

dianí medzivojnovovej slovenskej literatúry: „Do slovenskej literatúry doniesol nové námety, svojský humor a iróniu, obdivuhodnú smelosť analyzovať a opísať v najrozmanitejších odtieňoch ľudský pud a pohlavnú vášeň, lebo podľa jeho mienky ‚sú ľudia poväčšine slabí, smiešni, sú vedení pudmi nie rozvahou, mravnosť považujú vo svojom najvnútornejšom vnútre len za hlúpe sekírovanie.‘“ Z modernej francúzskej literatúry ho zväbil francúzsky naturalizmus v Zolovej realizačnej verzii a jeho podnety v individuálne modifikovanej podobe sa prelínali celou jeho tvorbou rozčerpujúc hľadačské úsilie slovenskej literatúry i kritiky.

Postupne sa však J. Menšík odmlčal a na jeho literárnokritickú spoluúčasť pri modifikovaných procesoch v slovenskej literárnej tvorbe sa – ako sme to už spomenuli – zabúdalo, i keď jeho prienik k sémantickým i tvarovým podstatám špecifik jednotlivých autorov tohto obdobia rezonuje dodnes. Špecifický je aj hodnotový prínos synkreticky modulovaných literárnokritických i literárnoteoretických textov mediálne artikulovaných v literárnoestetickom i didaktickom kultúrnom recepčnom priestore.